Хай жа ўсе, усе, хто можа,
Возьмуць свой кіёк дарожны,
У край айчынны час ісці нам
Вывучаць свой люд.

Ф. Багушэвіч.

КУФЭРАК ВІЛЕНШЧЫНЫ 13

Культурна—гістарычная ўкладка да "Рэгіянальнай газеты"

Нумар прысвячаецца светлай памяці Генадзя Каханоўскага

Ю. Герасіменка-Жызнеўскі. Партрэт Генадзя Каханоўскага (пастэль, 1984 г.)

Памяці Г. А. Каханоўскага

Пагасла зорачка-зара,
Збяднела матухна-зямля,
Дзень патануў у змроку, –
Не стала сына-змагара,
Не вернецца здалёку...

Ён адкрываў нам родны край,
Разблытваў час мінуўшчыны.
О, колькі б ён яшчэ сказаў
Нашчадкам Беларушчыны!

Не дасказаў, не даспяваў,
Лёг "коласам на пожню",
А ён яшчэ ж не дапісаў
Радочак свой апошні...

Вяртаў з нямога небыцця
Забытыя імёны.
Легендай мудрага жыцця
Адбыўся лёс ягоны.

Таіса ЯНУЧОК.

ФОТАЛЕТАПІС ЖЫЦЦЯ

З чувашскім сябрам Іванам Казаковым. Масква, 1961 г.

У адным з пакояў выдавецтва «Беларускай Энцыклапедыі». Злева направа: Віктар Шматаў, Янка Саламевіч, Генадзь Каханоўскі. Мінск, 1984 г.

Сярод жытнёвых палёў Маладзечаншчыны. Злева направа: Рыгор Семашкевіч, Генадзь Каханоўскі, яго сын Алесь. 1965 г.

У рабочым кабінеце. 1985 г.

ВЫТОКІ

Генадзь Каханоўскі – краязнавец

Завочнае знаёмства з слынным беларускім краязнаўцам, доктарам гістарычных навук Генадзем Каханоўскім адбылося ў мяне ў сакавіку 1991 года. Не памятаю ўжо, пра што я ў яго пытаўся ў пісьме, але хутка атрымаў з Маладзечна адказ. Генадзь Аляксандравіч пісаў: "Добры дзень, калега Сяргей Чыгрын! Даўно я за табой сачу, чытаю, радуюся. Сапраўдны краязнавец! Малайцом, што збіраеш пра Слонімшчыну: па гісторыі, літаратуры, культуры. Я ўжо сам збіраўся напісаць, але Ты мяне апярэдзіў. Дзякуй! Так і трэба маладым..." і г. д.

Пасля было новае ліставанне, дзе Генадзь Каханоўскі не толькі адказваў на мае пытанні, а разам з тым ганарыўся і радаваўся, што і я, малодзейшы за яго калега, цікаўлюся гісторыяй роднага краю. Ён так і пісаў мне ў лістах: "Спадзяюся, што Вы ад Слонімскага краю не адступіце, будзеце прадаўжаць традыцыі лепшых краязнаўцаў".

Разам з тым Генадзь Аляксандравіч вучыў мяне краязнаўству: "Вельмі раю Вам цяпер ужо ўзяцца за складанне ўласнага "банка ведаў Слонімшчыны". Зрабіце скрыначку, ці можа знаёмыя бібліятэкары дадуць Вам свой "куфэрачак", і ў алфавітным парадку складайце карталюшкі з паметкаю, пра што гаворыцца (газета, кніга, часопіс і г. д.). А калі ёсць магчымасць, выразайце патрэбныя матэрыялы (як некалі рабіў для свайго архіва ксёндз Адам Станкевіч), а найлепш браць выкарыстаныя на адзін бок лісткі з рэдакцыі, а на другі - пісаць, што дзе здабудзеце.Тут могуць быць і тэматычныя картатэкі:

1. Першыя ўспаміны населеных пунктаў і легенды. 2. Паўстанні, выступленні. 3. Вайна 1812 года. 4. Паўстанне 1863 года. 5. Пісьменнікі Слонімшчыны. 6. Мастакі Слонімшчыны. 7. Тэатралы. 8. Кампазітары. 9. Вучоныя. 10. Хто пісаў (піша) пра Слонімшчыну і г. д. А можна і так: 1. Слонім. 2. Чамяры. 3. Чапялёва. 4. Новая Стража. 5. Капусты. 6. Літва. 7. Заполле. 8. Тартакі і г. д. Абы была сістэма, бо пасля самі не разбярэцеся ва ўласным архіве. Раю па праву старэйшага... ", – зычыў Генадзь Каханоўскі.

Здзіўляюся сёння, дзе ён знаходзіў час пісаць такія доўгія лісты-урокі, лісты-прапановы і парады. Ён жа пісаў не толькі мне, пісаў у архівы і бібліятэкі, сябрам і знаёмым. Ён, як Язэп Драздовіч, хадзіў па роднай зямлі, збіраючы па крупінцы звесткі пра забытых і малавядомых беларусаў, звесткі пра Маладзечна, Вілейку і пра іншыя мясціны Бацькаўшчыны. І яшчэ паспяваў адказваць на пісьмы.

Генадзя Каханоўскага сёння па праве можна назваць адным з заснавальнікаў беларускага гістарычнага краязнаўства. Бо яно, як кроў, жыло ў ягоных венах, ён дасканала ведаў краязнаўчую справу і атрымліваў ад гэтага пэўную асалоду. Іншым ён быць не мог. Бо яшчэ са школьнай парты зацікавіўся краязнаўствам Беларусі. А падчас працы ў Мінскім абласным краязнаўчым музеі, што ў Маладзечне, сабраў значную колькасць рэдкіх выданняў і кніг. Некаторыя з гэтых выданняў былі ўключаны ў манаграфію "Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI-XIX стст.". Гэта была і засталася нам вельмі сур'ёзная і каштоўная праца. На жаль, пра яе ў свой час у беларускай прэсе напісалі вельмі мала. Я ведаю толькі адну рэцэнзію на гэтую манаграфію – Анатоля Грыцкевіча і Алега Трусава – якая была змешчана ў вераснёўскім нумары "Нёмана" за 1985 год.

Кніга Генадзя Каханоўскага "Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI-XIX стст." вельмі багатая на краязнаўчы матэрыял. На аснове апублікаваных і выяўленых у архівах і музеях матэрыялаў аўтар падсумаваў звесткі пра развіццё гістарычнага краязнаўства Беларусі ў эпоху феадалізму, канчаючы перадрэформенным перыядам XIX ст. Генадзь Каханоўскі гэтай працай правёў адбор найважнейшых матэрыялаў, звёў некаторыя факты з гісторыі вывучэння і аховы помнікаў, погляды на іх захаванне з боку дзяржаўных і прыватных асоб. Кніга каштоўная і тым, што аўтар цікава расказаў пра Зарыяна Даленгу-Хадакоўскага, Тэадора Нарбута, Канстанціна Тышкевіча, Адама Кіркора, Яўстафія Тышкевіча ды іншых знакамітых беларусаў. А ў 1991 годзе, разам з сынам Аляксандрам Каханоўскім, яны ўпершыню выдалі асобную кнігу пра Яўстаха Тышкевіча – знатнага беларускага этнографа, фальклarыста, краязнаўцу і археолага, сапраўднага "рупліўца нашай старасветчыны".

Упершыню з кнігі Генадзя Каханоўскага "Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI-XIX ст.ст." я даведаўся пра археолага Сяргея Дубінскага (1884-1937), гісторыка і паэта Мацея Стрыйкоўскага (1547-1586), этнографа, асветніка, дыпламата Яна Ласіцкага (1534-1605), гісторыка і царкоўнага дзеяча Ігната Кульчынскага (1707-1747), гісторыка і паэта Адама Нарушэвіча (1733-1796), літаратара і царкоўнага дзеяча Станіслава Богуш-Сестранцэвіча (1731-1826) і многіх іншых. Сёння пра кожнага з іх нам – краязнаўцам, літаратарам і гісторыкам – трэба пісаць кнігі. Пошукі іх слядоў ужо зрабіў Генадзь Каханоўскі, а працягваць – тым, хто сёння жыве і працуе на ніве адраджэння Бацькаўшчыны.

У выніку шматгадовых краязнаўчых пошукаў Генадзя Каханоўскага свет пабачылі яго гісторыка-эканамічныя нарысы "Маладзечна", "Вілейка", кніга гісторыка-літаратурных нарысаў "Адчыніся, таямніца часу", кнігі пра Янку Купалу, Максіма Багдановіча і іншыя. Адны загалоўкі некаторых краязнаўчых артыкулаў нашага земляка інтрыгавалі, звярталі на сябе ўвагу: "Мастак Кастусь Харашэвіч" (Беларусь, № 7, 1977 г.), "Сем прыгод Богуш-Сестранцэвіча" (Голас Радзімы, 20.03.80 г.), "Памяць і падзяка: Я. Колас на Маладзечаншчыне" (Голас Радзімы, 18.11.82 г.), "Як выглядаў бацька Янкі Купалы" (ЛіМ, 6.07.84г.) і г. д.

У свой час Генадзь Каханоўскі ўзначальваў Беларускае таварыства краязнаўцаў. Праводзіліся з'езды, канферэнцыі, сустрэчы – адным словам, вялася пэўная работа. Ці існуе сёння ў нашай дзяржаве краязнаўчае таварыства? Хто яго ўзначальвае, і што яно робіць? Я, шчыра кажучы, не ведаю. Тады быў Генадзь Каханоўскі, які добра ведаў усіх краязнаўцаў рэспублікі і які сур'ёзна адносіўся да сваёй справы. Мы бралі прыклад з яго, мы вучыліся ў яго руплівасці, тактоўнасці і цярпенню. Калі ішла размова пра Генадзя Каханоўскага ці гутарка з ім – там абавязкова прысутнічалі разважанні пра нашу гісторыю, пра Беларусь. Ён быў і застаўся аксакалам беларускага краязнаўства.

Нядаўна яшчэ раз перачытаў кнігі Генадзя Каханоўскага з аўтографамі. На тытульнай старонцы манаграфіі «Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI-XIX стст.» напісана: «Сяргею Чыгрыну - каб дапоўніў гэтую кнігу слонімскімі знаходкамі. Аўтар».

Прабачце, Генадзь Аляксандравіч, але ў параўнанні з Вамі мною яшчэ зроблена мала. Ці то я не ўмею працаваць так, як Вы, ці проста да Вас, як гісторыка і краязнаўцы, я ніколі не дасягну.

Сяргей ЧЫГРЫН, г. Слонім.

ПАМЯЦЬ

Дарчыя надпісы беларускіх пісьменнікаў

Дарагому Г. К., нястомнаму змагару за векавечную – Скарынаўскую – ідэю Беларусі – удзячны за падмогу. 25.7.89. Аляксей Каўка.

"Тут мой народ".

Дарагому Генадзю Каханоўскаму. Каб табе, браце, доўга вандравалася і пісалася, як цяпер. Мір дому твайму. 17.9.89. А. Ліс.

"Песня ў спадчыну".

Дарагому хлопцу, Генадзю Каханоўскаму – ад аўтара. "А ўсё ж мы жывём", як сказалі японцы. 12.10.70. У. Караткевіч.

"Каласы пад сярпом тваім". "Беларусь", 1968.

Дарагому майму сябру Генадзю Каханоўскаму і яго сям'і. 22.X.79. Аўтар.

Міхась Чарняўскі. ***"Неаліт Беларускага Панямоння". "Навука і тэхніка", 1979.***

Гена! Прымі мой астатні твор з паклонам і шчырым зычэннем поспеху ў абароне "доктарскай каўбасы". 5.02.92. Міхась Ткачоў.

"Замкі і людзі". "Навука і тэхніка", 1991 г.

Дарагому Генадзю з пачуццём радасці, што можам разам, побач нешта рабіць для сваёй культуры, народа. Здароўя і трываласці табе, дарагі браце. 7.9.89. Арсень Ліс.

"Валачобныя песні".

Генадзю Каханоўскаму са шчырай сімпатыяй і павагай і з пажаданнем плёну ў вашай вялікай беларускай справе. 29.III.68. Ніл Гілевіч.

Мінск "Перазовы". "Беларусь", 1967.

Генадзю Каханоўскаму, адной з дзейных асоб гэтай кніжэнцыі і ягонай ... сям'і з Навагоднімі віншаваннямі – А. Мальдзіс.

"Таямніцы старажытных сховішчаў". "Мастацкая літаратура", 1974.

Дарагому Генадзю Каханоўскаму, заслугі якога часткова паказаны і ў гэтай кнізе. 12.3.93 Г. Кісялёў.

"Ад Чачота да Багушэвіча". "Навука і тэхніка", 1993.

Генадзю Каханоўскаму – руплівому даследчыку беларускай душы. У. Калеснік. 20.9.90 г.

Брэст. "Янка Брыль. Народныя пісьменнікі Беларусі", "Народная асвета", 1990.

Генадзю Аляксандравічу Каханоўскаму з найлепшымі пажаданнямі. 10.12.74. К. Крапіва.

Збор твораў, том 1. "Мастацкая літаратура", 1974.

СПАДЧЫНА

Мемуарная літаратура і краязнаўства

Дзякуючы спагадлівай ласцы сям'і Каханоўскіх, мы пачынаем публікацыю яшчэ нідзе не друкаванай працы славутага краязнаўца.

З пэўнай агаворкай, да мемуарнай літаратуры можна аднесці ўжо названыя "Хроніку Польскую, Жмудскую і ўсей Русі" М. Стрыйкоўскага, а таксама "Апісанне ўсей краіны, падпарадкаванай цару Масковіі" А. Гваньіні, паколькі ў іх прысутнічае элемент уласнага ўспрыняцця старажытнай культуры краю без адсылак да канкрэтных фактаў. Часта гутарка ідзе аб рэальных падзеях ад імя гэтых аўтараў, удзельнікамі або відавочцамі якіх яны былі. Іх працы блізкія да гістарычнай літаратуры. Разумеецца, тут ёсць і другая частка працы, дзе падзеі адбываліся па-за полем іх зроку. У М. Стрыйкоўскага, на наш погляд, якраз найбольш прысутнічае ўласны погляд на гісторыю Вялікага княства Літоўскага. І як ужо вышэй гаварылася, Мацей Стрыйкоўскі і Аляксандр Гваньіні, будучы самі ўраджэнцамі Беларусі, зрабілі свае назіранні над бытам краю, яе гаспадаркай, прыродай, цікавымі мясцінамі, помнікамі.

Дагэтуль умоўна краязнаўчымі можна назваць нават такія творы "Жыціе Аўрамія Смаленскага" (1240 г.) і "Слова аб Мяркурыі Смаленскім". У "Жыціі" ідзе гутарка пра культуру Смаленска, дзе былі школы, інтэнсіўна перапісваліся кнігі. У другім літаратурным творы гутарка ідзе пра паход Батыя на Смаленск. Асноваі гэтага "Слова" з'явілася легенда.

Працягам смаленскай летапіснай літаратуры стаў Беларускі летапіс, дзе раскрываецца не толькі гісторыя Вялікага княства Літоўскага, але і асобных мясцін. Падзеі, што тут апісваюцца, адносяцца да XV ст., найперш, тут увага звернута на Смаленск як адзін са старажытных цэнтраў духоўнай культуры. Ёсць тут звесткі пра Крэва, Трокі, Вільню, Мсціслаў, Оршу, Віцебск ды іншыя. У цэнтры Смаленскай хронікі "Пахвала Вітаўту" - узоры панегірычнага жанру ў беларускай літаратуры.

Класічны тэзіс Францыска Скарыны (каля 1490 - каля 1551) аб адданасці роднаму краю, наогул, заўсёды служыць як крэда для кожнага беларускага патрыёта, у тым ліку і краязнаўцы. "Понеже от прирождения звери, ходящие въ пустыни, знают ямы своя; рыбы, плавающие по морю и в рекахь, чують виры своя; пчёлы и тым подобная боронять ульевъ своихъ. Так жъ и люди игде зродилися и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имають". У асноўным жа, Ф. Скарына бачыў сваю галоўную задачу ў тым, каб прынесці як мага больш "посполитым людем", пашыраць сярод іх асвету. Ён быў дзеячам вялікай культурнай справы.

Гуманістычныя ідэі Скарыны працягвалі С. Будны, В. Цяпінскі, Я. Намыслоўскі, якія раілі звяртацца да гісторыі свайго народа, не забываць адметнасць яго сярод суседзяў. В. Цяпінскі з асаблівай перакананасцю абгрунтоўваў неабходнасць асветы на роднай мове, абуджэння ў народзе нацыянальных пачуццяў.

На наш погляд, гэты перыяд Адраджэння павінен быў бы стаць пераломны ў станаўленні беларускай нацыянальнай свядомасці, паколькі ўмовы складаліся якраз на карысць стварэння вялікай нацыянальнай культуры. На вялікі жаль, палітычная і эканамічная сітуацыі пачалі ўскладняцца, і замест далейшага прагрэсу, які складваўся ў перыяд Рэфармацыі, наступіў цяжкі этап у гісторыі Беларусі – перыяд Контррэфармацыі. Аднак жа адкат прагрэсіўнага развіцця беларускай адраджэнцкай ідэі ў практыцы жыцця не стаў "мёртвай зонай" у духоўным і матэрыяльным жыцці цэлага народа.

Звернемся да помнікаў старабеларускай літаратуры, у якіх можна сустрэць шмат звестак гістарычнага, этнаграфічнага, фальклорыстычнага характару, якія пацвярджаюць нашу думку пра шырокія магчымасці іх выкарыстання краязнаўцамі. Заўважым пры гэтым, што сучасныя даследчыкі родных мясцін і напалову не выкарыстоўваюць той сярэдневяковы фонд ведаў. Яны сягалі ўглыб стагоддзяў толькі ў сувязі з першым упамінаннем таго ці іншага населенага пункта, магчыма, з пэўнымі гістарычнымі падзеямі ды выкарыстаннем з даўняй спадчыны адной-дзвюх легендаў. Толькі сучасныя перамены ў грамадскім мысленні ў адносінах да гістарычнага мінулага дапамогуць уводзіць у краязнаўчы ўжытак старадаўнія пласты нацыянальнай культуры. Таму прароцкія словы Ф. Скарыны аб звароце да спадчыны сёння вельмі актуальныя: "...людям простым посполитым к пожитку и ко размножению добрых обычаем". І пры тым рабіць гэтае трэба на роднай мове: "Не многим учителем бывати, но более умети язык свой спрововати".

Краязнаўчы аспект у творах XVI - першай паловы XVII стст. прысутнічаў дастаткова часта. Кола такіх крыніц можа быць вельмі шырокае і, часам, нечаканае. Напрыклад, спадчыну Андрэя Міхайлавіча Курбскага (1528-1583) нельга адносіць да твораў беларускай літаратуры. І ўсё ж пэўныя элементы мясцовага паходжання ў яго манускрыптах ёсць. Ён у 1564 г. уцёк у Беларусь і тут працягваў сваю літаратурную дзейнасць. Напісаў знакамітыя тры пасланні Івану IV (1564-1579), тры Васьяну Мурамцаву (1563-1564), чатырнаццаць - вялікалітоўскім адрасатам і многае іншае, дзе прасочваюцца і яго ўражанні ад жыцця на зямлі Вялікага княства Літоўскага. І гэта нягледзячы на адмоўнае стаўленне А. Курбскага да працы Ф. Скарыны, наогул, да ўсёй рэнесансава-гуманістычнай традыцыі, да выкарыстання народнай мовы ў кнігах царкоўнага кірунку.

Цікавасць жа да пазнання сваёй даўняй гісторыі праяўлялася ў саміх вяльмож. Як пісаў А. Рымша ў "Дзесяцігадовай аповесці ваенных гадоў Крыштафа Радзівіла" (Вільня, 1585), магнаты запрашалі ў свае двары адукаваных людзей, літаратараў, хто мог бы пісаць мясцовую гісторыю. Дарэчы, А. Рымша, паказваючы мужнасць воінаў Вялікага княства Літоўскага, быў занепакоены, што ад іх рук гінуць помнікі культуры.

У шэраг твораў краязнаўчага характару можна ўключыць "Дзённік" Фёдара Еўлашэўскага (1546-1604). Відавочна, гэты грамадскі дзеяч вёў свае мемуарныя запісы з 1564 г. і закончыў у год смерці. А быў апублікаваны толькі ў 1886 г. стараннямі кіеўскага прафесара В. Антановіча. Маючы вялікія магчымасці бываць у розных месцах Беларусі, бачыць сваімі вачыма шматлікія падзеі, ён даў малюнкі быту шляхты, жыцця некаторых гарадскіх цэнтраў Вялікага княства Літоўскага. "Дзённік" багаты на самыя розныя жыццёвыя факты і імёны некаторых палітычных дзеячаў дзяржавы, феадальнай знаці. "Дзённік" – гэта помнік свецкай літаратуры і гэта той стрыжань, які арыентаваў аўтара на забеспячэнне збору і фіксацыі адпаведнай інфармацыі, якая, несумненна, мае і краязнаўчае значэнне.

Трывалы краязнаўчы пласт ведаў заключае ў сабе праца Яна Ласіцкага (1534-1605) "Пра рэлігію, ахвярапрынашэнні, вясельныя, пахавальныя абрады русінаў, маскавітаў, татар..." (1582 г.). На першы погляд, гэтую кнігу пазнанскага шляхціча можна кваліфікаваць як царкоўна-палемічную. Тыя даследчыкі, хто так сцвярджае, маюць рацыю, але толькі да пэўнай мяжы. У асноўным жа, гэта праца краязнаўчая, а асабліва ў дачыненні да беларускага народа.

Ураджэнец Польшчы Ян Ласіцкі ў маладым веку пакінуў сваю радзіму і перабраўся на Беларусь. Трыццаць гадоў правёў пры двары вядомага роду Глябовічаў. Пад уплывам мясцовых рэлігійных паневаў ён выракся каталіцызму. Жыў у Заслаўі, Радашкавічах, Дубровах. Цяжка сёння сказаць, чым Я. Ласіцкі быў заняты ў двары Глябовічаў. Аднак ён, як і яго патрон, зацікавіўся Рэфармацыяй, тым рухам грамадскім, што імкнуўся да асветы і да культуры і ажыўляў Беларусь. Так Ласіцкі падступаў да важнейшай праблемы: вывучэння быту, звычаяў, народнай творчасці, вераванняў, прымхаў і г. д. Яму кінулася ў вочы тая летапісная розніца, якая аддаляла Польшчу ад беларускага краю.

Станоўчай рысай апісання Яна Ласіцкага трэба лічыць яго аб'ектыўны падыход у ацэнцы культуры беларускага народа. Ён указаў на прысутнасць у ёй архаікі, што сведчыць пра перажыткі язычніцтва. Назіральны аўтар лічыў, што ад радзімічаў захаваўся абрад пахавання. Натуральна, ён тады яшчэ не мог ведаць пры перажыткі крывіцкіх і дрыгавіцкіх плямёнаў, таму і пісаў так спрошчана. Але сама пастаноўка пытання вартая самай пільнай увагі.

Краязнавец вывучаў вясельны абрад і прыйшоў да вываду, што сам элемент выкрадання маладой – "умыкаху у воды девица" таксама ідзе ад радзімічаў. Ён вельмі арыгінальна растлумачыў "мядовы месяц", калі святар пры шлюбе частуе маладых кубкам мёду, а тады яны на працягу месяца п'юць з гэтага кубка мёда. Зноў жа, лічыў гэта толькі мясцовай з'явай. Ласіцкі пісаў пра міфы на Беларусі, заўважыўшы пры гэтым іх вялікую папулярнасць.

Ласіцкі захапляўся мясцовымі помнікамі архітэктуры, іх арыгінальнай будовай. Будучы ў Полацку, ён апісаў старажытнасці гэтага горада, яго манастыры, іншыя храмы. Вельмі шкадаваў, што многае з даўняга дойлідства, як тое, што ў іх захоўвалася, зруйнаваў маскоўскі цар Іван IV. З асаблівым шкадаваннем згадваў аўтар пра зніклую бібліятэку, анамісты ды іншую каштоўнасць.

Акрамя Беларусі, Яна Ласіцкага цікавіла Заходняя Украіна, а таксама і Русь. Беларусь ён называў "Аева", а саміх беларусаў – русінамі, рутэнамі, знаходзіў розніцу сярод іншых славянскіх народаў. У сваёй творчай практыцы Ласіцкі падтрымліваў сувязі з некаторымі дзеячамі навукі і культуры. У прыватнасці, з рэктарам універсітэта ў Крулеўцы Г. Сабікумам, аўтарам элегій пра язычнікаў Усходняй Еўропы.

Працяг будзе.

Генадзь КАХАНОЎСКІ.

ПАЭЗІЯ

На смерць Г. Каханоўскага

Зямля мая! Народ мае зямлі!
Зноў нас дастала
лютай смерці міна,
Зноў мы пазбегнуць
страты не змаглі,
Край траціць сына,
ды якога сына!

Такая страта! Як жа
іх сцярпець –
З Гародні той* –
цяпер ты з Маладзечна.
Якая ж ты пачвара
ўсё-ткі, смерць,
Што нас рабуеш
гэтак бессардэчна.

Ён праз жыццё
нялёгкі крыж пранёс,
Рабіў адну, але святую справу,
Ён клапаціўся
пра Айчыны лёс,
Вяртаў зямлі яе былую славу.

І вось яго мы аддаем зямлі,
Хай будзе для
яго зямелька пухам,
Мы пакланіцца
ўсе яму прыйшлі,
Каб ад яго нам
узмацніцца духам.

Каб мы таксама
штосьць зрабіць маглі,
Каб мець да яго справу
хоць прыналежнасць,
Каб множыць славу
роднае зямлі,
Мацуйма ж яе лёс
і незалежнасць.

* Доктар гістарычных навук праф. М. А. Ткачоў

Вячаслаў ШНУРКЕВІЧ.

ПРОЗА

Печ

Прысвячаецца Генадзю Каханоўскаму.

Тугі вецер гоніць над вёскай хмары. Яны адвіслымі чэравамі ледзь не чапляюцца за коміны. Зябка ў хаце. Ранкам выпалілі ў печы, і калі ў ёй вычадзіліся і апалі на спод галавешкі, аброслыя шызым попелам, а пад імі зазырчэў жар, палез пагрэцца на чарэнь.

Ляжу на латунку, падасланым пад плечы, і салодкая цеплыня разліваецца па целе. Бярэ дрымота, заплюшчваюцца вочы, і я амаль у паўсне прыгадваю сваё дзяцінства, думаю пра родную печ у матчынай хаце, на якой разам з братамі і сёстрамі грэўся ў непагодныя дні восені і сцюдзёныя ўзімку. Яна была для нас нібы гняздом для маленькіх птушанят, цёплым і ўтульным. Бывала, намерзнешся на вуліцы або трапіш пад халодны дождж – бягом у хату, хутчэй на печ, каб абагрэцца або абсушыцца. І яна прытуліць да сябе як родная маці. А як прыемна было, скінуўшы пасля коўзанкі на лёдзе абутак, грэць на чарэні азяблыя ногі, што аж зайшліся ад марозу. Скурчышся на печы, паставіш на чарэнь голыя пяткі і зажмурышся ад асалоды.

А хваробы? Дзе іх выганялі з цела, як не на печы? Абкрыешся, абкладзешся вопраткамі, пасцілкамі ці кажухом, добра выпацееш за ноч на чарэні і раніцай злазіш з печы здаровы і свежы, нібы нованькі. Вось чаму любяць ляжаць на печы пажылыя людзі, якіх ужо не грэе старая кроў. Там яны выганяюць хваробы і грэюць свае старыя косці.

Няма больш нічога даражэйшага і паважанага ў вясковай хаце, чым печ. Яна і корміць, і поіць, грэе і гоіць сям'ю. І не толькі яе. Не забудзем сказаць, што без печы аніяк не можа абысціся і скаціна. У печы, у вялікіх пузатых чыгунах, вараць бульбу на вобмешку для свіней, запарваюць кіпнем з печы сечку для каровы. А зімою, калі яна ацеліцца, цялятка таксама знаходзіць прытулак каля печы, каб, не дай Бог, не замерзла ў халодным хляве. У вялікія маразы і курэй бяруць з двара і заганяюць на ноч ў падпечак. Яны таксама баяцца марозу-траскуну, абмарожваюць грэбні.

У печы і на печы ўлетку сушылі грыбы і ягады, зёлкі, а ўвосень – насенне. На ёй сушылі мокрую вопратку, вымытую бялізну, абутак. Світкі, ватоўкі, валёнкі, боты, штаны сушацца на чарэні. А шкарпэткі, анучы, высцілкі – у пячурках, якія адначасова служаць і прыступкамі, калі лезеш на печ.

І, нарэшце, пра самае галоўнае – пра прыгатаванне ежы. Гэта самае значнае і адказнае прызначэнне печы. У ёй вараць, смажаць, параць, пякуць усе стравы, што потым падаюцца на стол. І можна смела сказаць, што печ – самая сапраўдная карміцельніца сям'і. Яна галоўная асоба ў кожнай хаце. І займае ў ёй самае пачэснае месца: у куце, каля парога. Яна першая сустракае гаспадароў з двара ці гасцей з вуліцы. Гарадскога госця, якога пачастуюць звараным у печы мясным баршчом або разапрэлым у чыгунку ці гаршчку пеўнем, у якога распарыліся, ажно расталі костачкі, не адцягнеш за вушы ад міскі ці талеркі, пададзеных гаспадыняй на стол. З вялікім апетытам прагліне страву. Нават вышкрабе лыжкаю пасуд. Падымецца з-за стала, падзякуе гаспадыні за вельмі смачны абед, пахваліць за ўмелае і майстэрскае кухарства і не скажа ні аднаго добрага слова печы. А гэта ж яна прыгатавала, зварыла госцю такія смакотныя стравы. Такія ніяк не прыгатуеш на пліце ці ў духоўцы гарадской кватэры.

Дакранешся далонямі ці прытулішся азяблымі плячыма да печы – грэе, зазірніце ў печыва – варыць, жыве, трапечацца полымем. Жывая істота ў хаце. Нястомна і без перапынку працуе дзень і ноч. Доўгімі гадамі. І аніяк не просіць адпачынку.

– Дзякуй табе, печ! – скажу ёй замест госця.

Мікола КАПЫЛОВІЧ.

ШЛЯХАМІ МАЛЕНСТВА

Хата, у якой нарадзіўся слынны гісторык.

Агульны выгляд Насілаўскай школы.

Старая Лебедзеўская сярэдняя школа.

І ПАДАЛА ЗЕРНЕ Ў РАЛЛЮ...

У яго кабінеце засталося ўсё па-ранейшым. Манатонна адмервае час гадзіннік, чакаюць свайго гаспадара кнігі, рабочы стол і крэсла. Акуратна раскладзеныя пісьмовыя прылады ўжо крыху стаміліся ў чаканні ягонага прыходу. З партрэта насупраць глядзяць вочы добрага беларуса, выдатнага вучонага і мудрага грамадзяніна. Здаецца, яшчэ хвілінка, і можна пачуць: "Здароў, браце, нешта даўно не заходзіў". Толькі, на жаль, не скажа і не спытае. Ужо хутка будзе шэсць гадоў, як пакінуў ён гэты свет, сваю сям'ю, свой утульны кабінет. Цяжка, вельмі балюча ў гэта паверыць, але факт застаецца фактам, больш ніколі (якое страшнае гэта слова) не ўдасца пачуць з яго вуснаў мудрую параду, змястоўную падказку і разумную прапанову. У яго вучыліся, звярталіся за дапамогай мастакі і пісьменнікі, гісторыкі і краязнаўцы, настаўнікі і музыканты. Яго любіла і вельмі шанавала патрыятычная моладзь. Ён быў для іх духоўны бацька, маральны сімвал, проста сумленны чалавек.

А з'явіўся на Божы свет Генадзь Аляксандравіч Каханоўскі позним марозным вечарам 8 студзеня 1936 года на другі дзень праваслаўных Каляд. Была серада. Маці яшчэ паспела схадзіць да царквы, каб паспавядацца і ачысціцца душой. Стаў ён у сям'і першынцам.

Ягоны бацька Аляксандр Аляксеевіч, хоць і меў тры класы адукацыі, але добра пісаў і па-майстэрску граў на балалайцы і мандаліне. Быў майстравы чалавек, любіў зямлю, трымаўся яе і толькі раз пакінуў на працяглы тэрмін свае Дамашы. Калі быў дэмабілізаваны з польскае войска. Але ўжо ў 1928 годзе вярнуўся на бацькаўшчыну і больш адсюль нікуды не выязджаў. А маці – Наталля Мікалаеўна Капуцкая – паходзіла з Маладзечна, дзе яе бацька вёў гаспадарку і адначасова працаваў паштовым служачым. Сям'я Капуцкіх была спеўная, галасістая, за што, мусіць, і атрымала мясцовую мянушку Басоны (у яе бацькі і брата былі прыгожыя басы). Жылі хоць і не багата, але дружна і сумленна.

Першыя дзіцячыя, яшчэ не асэнсаваныя ўспаміны Генадзя Каханоўскага адносяцца да пачатку вайны. Добра запомнілася, як ціха, спакойна, без адзінага стрэлу немцы занялі Дамашы. "На нашым агародзе паставілі танкі, машыны, матацыклы. Грукат неверагодны. Потым сціхла. Фронт адсунуўся на ўсход", - пісаў ён у яшчэ неапублікаваных успамінах. У вайну давялося пабачыць рознае. І даволі паблажлівыя, нават ласкавыя адносіны немцаў-франтавікоў да сялянскіх дзяцей, і іх лютую жорсткасць – пасля таго, як партызаны пачалі ўзрываць вайсковыя эшалоны. Назаўсёды ўрэзаўся ў памяць маленькага Генадзя выпадак, як аднойчы раніцой немцы акружылі Дамашы і пачалі зганяць людзей у драўляны свіран. Крык. Лямант. Шум. Стрэлы. І мусіць усіх там чакала страшная і пакутлівая смерць, каб не сусед Каханоўскіх Кароль Шаломскі, які быў прэсвітэрам у мястэчку Лебедзева і, на шчасце, цудоўна ведаў нямецкую мову. Яму і ўдалося пераканаць нямецкага афіцэра, што партызан тут няма, а толькі мірнае насельніцтва. У 1943 годзе прыйшла пара ісці Генадзю Каханоўскаму ў школу, але школы будынак у Насілаве быў заняты бежанцамі, а ў Баяры хадзіць было даволі далёка і небяспечна. Ды і здароўя бракавала. Не паспеў ачуняць ад дыфтэрыту, як прычапілася шкарлятына. Вядома, ваенны час.

Летам 1944 года пачалося наступленне савецкіх войск. Немцы ўпарта абараняліся. Давялося кінуць хату і хавацца ў полі, лесе, вырытых зямлянках. Ён згадваў: "Маці аднэй рукой цягне карову, а другой – мяне. Жахі, жахі, жахі. Як і выжылі. Вярнуліся – толькі печ ды печка ад хаты засталіся". Але, на шчасце, застаўся непашкоджаны хлеў, дзе бацька выразаў акно, паклаў падлогу і куды ў хуткім часе перабралася сям'я. Тут і нарадзіліся ў будучым брат Лявон, а за ім сястра Зіна. У 1945 годзе Генадзь Каханоўскі становіцца вучнем Насілаўскай 7-гадовай школы. Школка тая была пабудавана яшчэ за польскім часам і выглядала тады не вельмі прывабна. Выбітыя шыбы, дзверы, якія безупынку жаласна скрыпелі, вечны пах дыму з печак і люты холад. Тым не менш, вучыліся ўсе старанна, "усім хацелася выйсці ў людзі". Пра тую школьную пару Каханоўскі ўспамінаў: "Вучыўся я з розным поспехам. Але была мара нешта скончыць. Бацькі не пярэчылі, наадварот – спрыялі". У 52-м ён перайшоў у Лебедзеўскую сярэднюю школу. З педагогаў, якія там працавалі, найбольш запомніўся Радзішэўскі Лявон Аляксандравіч, які любіў дзяцей і выдатна ведаў свае прадметы: фізіку і нямецкую мову. Іншыя памяталіся горш. Вучыўся і адначасова працаваў у калгасе. Капаў на балоце торф, вазіў на поле. Дапамагаў бацькам па гаспадарцы. У 1955 годзе пасля заканчэння сярэдняй школы зрабіў спробу паступіць у Рыжскае рачное вучылішча, але, мусіць, на шчасце, не прайшоў па конкурсе. "Адсеяўся, але Рыгу паглядзеў". І ў тым жа годзе быў прызваны на вайсковую службу. Служыў у войсках сувязі, спачатку на Гомельшчыне, а затым у пасёлку Ступіцы Маскоўскай вобласці. Тым не менш, ад мэты "выйсці ў людзі" стараўся не адмаўляцца. Пад канец службы, з дазволу камандзіра часці, ён едзе ў Маскву і паспяхова здае экзамены ў педагагічны інстытут на гістарычна-філалагічны факультэт. Пачынаецца новы этап у ягоным жыцці.

Шляхамі маладосці.

Для яго, маладзенькага хлопца-правінцыяла з глухой заходнебеларускай вёскі, адчыніўся дагэтуль пасапраўднаму невядомы, загадкавы і таямнічы свет - свет навукі, ведаў і адкрыцця прыгажосці. Затаіўшы дыханне, слухаў ён у студэнцкіх аўдыторыях лекцыі карыфеяў расійскай навукі, выкладчыкаў "мілосці Божай" А. Лосева, І. Тронскага, М. Зерчанінава. Як губка, убіраў у сябе ўсё лепшае, сказанае імі з галіны мастацкай і філасоўска-эстэтычнай думкі антычнасці і сярэдніх вякоў, класічнай расійскай і замежнай літаратуры, гісторыі сусвету. Хадзіў у тэатры, музеі, кансерваторыю. Пры зручным выпадку наведваў мемарыяльныя мясціны, звязаныя з жыццём вядомых дзеячаў расійскай культуры ў Падмаскоўі, Туле, Суздалі ды іншых гарадах Расіі. Да самага закрыцця бібліятэк праседжваў за кнігамі ва ўтульных чытальных залах Масквы. Ну а на лета выпраўляўся ў археалагічныя раскопкі ў Крым, Керч, Каўказ, дзе па жменьцы перабіраў "друз гісторыі", стараючыся адчуць яго трапяткі і жывы подых. Здавалася, што няма той мяжы, за якую не хацеў бы зазірнуць яго апантаны і дапытлівы розум. Заўсёды творча актыўны, энергічны, камунікабельны, ён стаў душой студэнцкага асяроддзя. І яшчэ, як гэта ні парадаксальна гучыць, але менавіта тут, у Маскве, ён адчуў сябе беларусам. Сапраўдным. Беларусам не па-пашпарце, не па паходжанні, а па думках, справах, спадзяваннях. У той час у Маскве жыло даволі шмат беларускіх пісьменнікаў, гісторыкаў, грамадскіх дзеячаў. Прыкладам, той жа Уладзімір Дубоўка, Мікола Улашчык, Канстанцыя Буйла ды шмат іншых. Па розных прычынах апынуліся яны па-за межамі Беларусі - некаторыя па палітычных, а некаторыя па сямейных. Але аб'ядноўвала іх няўрымслівае і вернае служэнне свайму народу, сваёй зямлі. Да іх і пацягнуўся ўсёй сваёй юначай душой малады Генадзь Каханоўскі, бачачы ў іх людзей інтэлектуальна багатых, сапраўдных і па-чалавечы шчырых. А яны адказалі яму ўзаемнасцю, бо разумелі, што перад імі іх надзея і працяг. Іхняя будучыня.

Але як у народзе кажуць, са шчасцем заўсёды гора ходзіць. Прыйшло яно да Каханоўскага. Пачаў моцна недамагаць. Дала знаць і няўрымслівая актыўнасць, і празмерная працавітасць, ды студэнцкае поснае страваванне адгукнулася. Давялося пакінуць вучобу і вярнуцца на Беларусь. Уладкаваўся настаўнікам гісторыі ў Ленкаўскую школу, што на Маладзечаншчыне. Працавалася цяжка. Пражыўшы доўгі час па-за межамі Бацькаўшчыны і не ведаючы добра сітуацыі, якая склалася тут, ён з юнацкім запалам узяўся "дзяліцца назапашаным" з вучнямі ды і настаўнікамі. Але хутка прыйшло расчараванне. Стала зразумела, што яго веды, а тым больш беларускі патрыятызм былі тут непатрэбныя і непажаданыя. Такое не ўхвалялася. Ішла паўсюдная русіфікацыя, якая часта набывала формы звыроднага цынізму і хамства. Шмат у каго апускаліся рукі, бачачы такое становішча. Другі на месцы Каханоўскага таксама знайшоў бы аб'ектыўнае тлумачэнне таму, што адбываецца, і ціхенька адышоў убок. Пры гэтым дадаў бы: "Ілбом сцяну не праб'еш". Другі, толькі не Каханоўскі! У гэтым, фізічна кволым чалавеку, была такая сіла волі, такая вера ў сваю праўду і распачатую справу, што любы вораг мог пазайздросціць яго мэтанакіраванасці.

Напачатку 60-х гадоў Каханоўскі вяртаецца ў Маскву і аднаўляецца ў інстытуце. Ізноў вучоба, паездкі, знаёмствы. Іншы раз даводзілася працаваць 15 гадзін у суткі, да поўнай знямогі. Такая праца давала плён. У 1963 годзе з ліку лепшых студэнтаў ён заканчвае Маскоўскі педагагічны інстытут імя Герцэна. Адразу ж з'явілася прывабная прапанова і магчымасць застацца ў Маскве. Адмовіўся. Яго чакала Беларусь!

Калі вярнуўся на Бацькаўшчыну, нейкі час працаваў настаўнікам гісторыі ў сярэдняй школе № 3, а затым № 1 горада Маладзечна. Хоць апошняя і насіла імя Янкі Купалы, але беларускага там амаль нічога не засталося. Бачачы такое становішча з роднай мовай, Генадзь Каханоўскі арганізоўвае подпісы дзяцей і бацькоў у яе падтрымку. Лісты накіроўваюцца ў Міністэрства асветы БССР. І што тут пачалося! Малады настаўнік быў у тэрміновым парадку выкліканы да нейкага клерка ад адукацыі, які "імкнуўся пераканаць, што мова не памрэ, што ў вёсцы яшчэ шмат нацыянальных школ". І калі гэта не падзейнічала, то ў заключэнне з пагрозай сказаў: "Не мешайте естественному процессу. Иначе..." Што хавалася за тым "иначе" можна было і не тлумачыць. І так было зразумела. Але рук Каханоўскі не склаў. Стварыў школьны краязнаўчы гурток. І гэтую бяскрыўдную ініцыятыву не ўхвалілі. Пачалі плесці інтрыгі. Настаўніка абвінавацілі ў нацыяналізме. Мяшалі з брудам нават вучняў-гурткоўцаў. Прыйшлося пакінуць школу і шукаць іншую працу.

У красавіку 1964-га, дзякуючы дапамозе добразычлівых людзей, ён уладкоўваецца ў Мінскі абласны краязнаўчы музей. Можна сказаць, што Генадзь Аляксандравіч стаяў ля вытокаў стварэння гэтай культурнай пляцоўкі нашага горада. Менавіта ў тым месяцы, калі ён пераступіў парог музея, у ім адчынілася першая экспазіцыя. Дзякуючы яго намаганням, музей узбагаціўся найкаштоўнейшымі экспанатамі, якія складаюць залаты запас ягоных фондаў. Рукапісы і ўспаміны беларускіх пісьменнікаў, драўляныя скульптуры Апалінарыя Пупко, кнігі і арнат Адама Станкевіча, асабістыя рэчы вядомых дзеячаў нацыянальнай культуры, карціны мясцовых і рэспубліканскіх мастакоў, скрыпка Міхала Клеафаса Агінскага ды шмат іншага, вернутага народу стараннямі руплівага сейбіта. Усё гэта плён ягоных клопатаў, пошукаў, недаспаных начэй, яго жыцця.

Прыблізна ў сярэдзіне 60-х пазнаёміўся Генадзь Аляксандравіч Каханоўскі, а затым і пасябраваў з другім апантаным чалавекам, сапраўдным беларускім падзвіжнікам Міколам Іванавічам Ермаловічам. Доўгія, змрочныя дзесяцігоддзі цемрашальства і адкрытага беларусафобства вытрымалі гэтыя людзі, заўсёды намагаючыся падтрымаць адзін аднаго духоўна і маральна. Значна пазней, ужо на пачатку 80-х, у беларускім патрыятычным асяродку Маладзечна пачалі называць іх з любоўю і павагай за іхнюю духоўную нязломнасць і тытанічную працавітасць беларускімі Кірылам і Мяфодзіем. І было за што. Зроблена імі столькі, што, мусіць, не пад сілу сённяшнім цэлым інстытутам ды і грамадскім арганізацыям. Умелі яны, ох, як умелі, збіраць вакол сябе думаючых, не зачарсцвелых душой і сэрцам людзей. Праводзіць спакойную, не разлічаную на публічны эфект працу, займацца тым, што табе пад сілу, што ты ўмееш, што дасць пэўны вынік толькі праз дзесяцігоддзі. Умелі працаваць на будучыню!

Але мала было ў той час такіх людзей, як Генадзь Каханоўскі і Мікола Ермаловіч. Хіба толькі стары беларускі дзеяч, цікавы паэт Юльян Сергіевіч падыходзіў да гэтай катэгорыі руплівцаў і змагароў. Пра яго шмат пазней Генадзь Аляксандравіч напіша: "Прыемным адкрыццём у той час акрамя М. Ермаловіча я лічу знаёмства з Юліянам Сергіевічам. Цудоўным чалавекам, вельмі самабытным паэтам. Гэта быў патрыёт да мазга касцей. Прайшоў усё: пекла турмаў, палон (дзе быў разам з Я. Брылём), ссылку, але душой не зачарсцвеў. Заставаўся жывым, ветлівым, добрым. Жыў у вёсцы Ленкаўшчына". Даражыў Генадзь Аляксандравіч і сяброўствам з Пятром Бітэлем, яшчэ адным пакутнікам і патрыётам. Адметны паэт, выдатны перакладчык, ён таксама "шмат хлябнуў гора", але заставаўся чалавекам дзейным, актыўным, шчырым. Вось бадай і ўсе, хто ствараў для Каханоўскага своеасаблівую аддушыну, хто ўсяляў веру ў свой народ, яго лепшую будучыню. Праўда, такія знаёмствы не засталіся незаўважанымі. Празмерна шэрая была грамадская атмасфера, празмерна шмат было "добразычліўцаў", якія лічылі за абавязак "язык тутэйшы прышчаміць". Не загадалі сябе доўга чакаць і пэўныя органы. Пачалі праводзіць штораз часцейшыя "прафілактычныя гутаркі" з надзеяй зламаць, спалохаць. Але пралічыліся. Не з тых людзей быў гэты чалавек з такім простым, але ўдумлівым поглядам, з той прыроднай адзнакай інтэлігентнасці на высакародным твары. У тыя хвіліны роспачы, безнадзейнасці і тугі стараўся ратавацца работай. І тады ягоную высокую і танклявую постаць можна было ўбачыць ля ссівелых муроў Крэўскага замка, альбо шпарка ідучага па брукаваных нашых заходнебеларускіх мястэчках, няспешна разважаючага з пажылымі людзьмі ў засені старых дрэў маленькіх вёсак, ці роспачна-задуменнага каля напаўразбураных цэркваў і палацаў. І ведалі яго ўсе, пачынаючы ад нямоглых бабуль і заканчваючы першакласнікамі з далёкіх і закінутых школ нашага краю. Адны лічылі яго дзіваком, які так шмат марнуе часу на нікому не патрэбныя справы, другія – не пераставалі здзіўляцца яго працавітасці і ўпартасці. І мала хто разумеў, што ў асобе гэтага сціплага чалавека ён бачыць будучыню сваёй зямлі, сваёй Беларусі. Што па зямлі крочыць не зусім звычайны чалавек, а пасланец Надзеі, які павінен вярнуць у бездухоўныя і бяздумныя душы веру. Веру ў храм беларускага Хараства, Адвечнасці і Дабрыні. Але як мала было тых, хто гэта ведаў і разумеў!

Падсумоўваючы зробленае.

Пачынаючы з 1962 года, калі ў Маладзечанскай газеце "Сцяг Кастрычніка" з'явілася першая яго публікацыя пра вайну 1812 года, Каханоўскі пачаў актыўна выступаць на старонках перыядычнага друку. Пісаў пра тое, што балела, што лічыў галоўным, стараўся не разменьвацца на дробязі. Таму і зробленае ім важкае і змястоўнае. Хоць іншы раз, што праўда, прыходзілі ў яго душу сумненні, якія выліваліся затым на паперу ў такіх вось арганічна шчырых і шчымлівых словах: «Нібы і ёсць здабытак, але якая цана яму? Сам Бог ведае. Шмат што даставалася крывёй і потам. І ўвесь час ішлі перашкоды». І ў такіх вось умовах, калі нават за праўду пісаць трэба было змагацца, здзейсненае Генадзем Аляксандравічам уражвае. Адзін пералік зойме не адну старонку друку. Таму абмяжуюся толькі эскізным, контурным абазначэннем іх прысутнасці.

Першая кніга, якая выйшла з пад яго пяра і пабачыла свет, была пра Маладзечна. І гэта натуральна. Бо пра што іншае можа напісаць чалавек, які любіць свой родны горад, які ганарыцца яго гісторыяй, яго славай, яго мінулым і будучым? Ды называлася яна вельмі проста і, адначасова, ёмка: "Маладзечна". Адбылася гэтая знамянальная падзея ў жыцці маладога даследчыка пры самым канцы далёкага ўжо 1971 года. Адразу ж з'явіліся і рэцэнзіі. Былі яны мудрыя і тактоўныя. Гэта натхняла. І ўжо ў 1974 годзе ў выдавецтве "Беларусь" пабачыла свет наступная кніга, якая была прысвечана гораду-суседу, гораду-спадарожніку Маладзечна, славутай Вілейцы. Затым, як з чарадзейнага куфэрка, пасыпаліся: "На заветнай зямлі" (1974), "У родным краі" (1985), "Адчыніся, таямніца часу" (1984), "Прадвесне навукі" (1990), "А сэрца ўсё імкне да бацькоўскага краю" (1991), "Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі у XVI-XIX стст. (1984), "Повязь часоў" (1985). А былі яшчэ калектыўныя працы, дзе ім напісаны амаль 90 % матэрыялу. І таксама ўдумліва, разважна, перспектыўна. Да такіх прац трэба аднесці "Минский областной краеведческий музей" (1981), "Беларуская фальклорыстыка: Эпоха феадалізму" (1981), "Руплівец нашай старасвеччыны: Яўстах Тышкевіч" (1991). Апошняя напісана ў сааўтарстве з сынам, кандыдатам гістарычных навук Алесем Каханоўскім. І як на ўсё часу хапала? Пры сваёй занятасці, слабым здароўі, шматлікіх вандроўках і суцэльных перашкодах. Вось у каго трэба вучыцца, як працаваць, як ашчаджаць кожную хвіліну і як не марнаваць час на пустыя размовы і забавы. І ў кожнай з тых кніг заўсёды можна знайсці нешта новае, цікавае, важкае, што падштурхоўвае, натхняе, дае надзею на заўтрашні дзень. Менавіта з ягоных кніг мы ўпершыню даведаліся пра Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю і яе знакамітых выпускнікоў. Дзякуючы ім, мы ведаем пра маленькую Ракуцёўшчыну, якая прытуліла і абагрэла слыннага Максіма Багдановіча. Разам з Каханоўскім мы праходзілі сцежкамі жыцця Янкі Купалы, Адама Гурыновіча, Фелікса Тапчэўскага, Яўстаха Тышкевіча, Адама Кіркора, Міхася Чарота, легендарных нашаніўцаў: Старога Уласа, Лявона Лобіка, Язэпа Шпэта, Юзю Шчупака ды іншых.

Плённая музейная дзейнасць Генадзя Каханоўскага працягвалася даволі значны адрэзак часу – з 1964 па 1982 год. За гэты перыяд ён прайшоў шлях ад навуковага супрацоўніка да дырэктара музея. Здолеў абараніць кандыдацкую дысертацыю па тэме "Станаўленне археалогіі і гістарычнага краязнаўства Беларусі ў эпоху феадалізму". Здавалася, што ўсё ў ягоным жыцці складвалася бясхмарна, але гэта было толькі вонкава. Толькі сям'я ды, напэўна, нешматлікія сябры ведалі, якіх высілкаў яму гэта каштавала. У 1982 годзе ён быў запрошаны ў Мінск у Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР на пасаду старшага навуковага супрацоўніка. Доўга вагаўся, але ўсё ж тую прапанову прыняў. Ізноў праца, шматлікія паездкі па архівах, бібліятэках, знаёмствы з цікавымі людзьмі... У 1991 годзе становіцца загадчыкам аддзела ў Нацыянальным навукова-асветным Цэнтры імя Францішка Скарыны. А крыху больш, чым праз год, або, дакладна, 23 верасня 1992 года абараніў доктарскую дысертацыю. Амаль адначасова скончыў працу над новай кнігай пад назвай "Гісторыя беларускага краязнаўства і музеязнаўства. Дарасійскі перыяд"...

Па асеннай зямлі ішоў Сейбіт. І ўмела, зладжана кідаў жытнія зярняты ў толькі што ўзаранае поле. Ішоў упэўнена, годна, бо ведаў, што гэта зямля дадзеная яму Богам. І хацелася сейбіту ўбачыць плён свае працы. І падала зерне ў раллю...

Памёр Генадзь Аляксандравіч Каханоўскі 15 студзеня 1994 года і пахаваны на мясцовых могілках вёскі Насілава. На помніку, зробленым па праекце скульптара Алеся Шатэрніка, высечаныя словы: "А ўсё ж такі мы жывём".

Міхась Казлоўскі.

Слова пра сябра

Вось ужо некалькі год, як няма сярод нас паважанага Генадзя Аляксандравіча Каханоўскага, з якім я меў гонар быць у добрых сяброўскіх стасунках на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў. Памятаю, як яшчэ восенню 1993 года, вярнуўшыся да дому з бальніцы, ён меў надзею падмацавацца, а затым зноў вярнуцца да актыўнай грамадскай і навуковай дзейнасці. "Мне б толькі пратрымацца да вясны, перажыць зіму, дачакацца яркіх сонечных дзён", – гаварыў ён падчас нашай сумеснай вандроўкі па сцяжынках парка, які расцілаўся за яго домам па вуліцы Таполевай. " А як выйду на пенсію і цалкам вызвалюся ад пэўных службовых абавязкаў, грунтоўна займуся сабраным даследчым матэрыялам, які стосам паперы ляжыць на рабочым стале", - так марыў у той час наш суайчыннік, доктар гістарычных навук. Адданы справе Беларушчыны чалавек, імя якога назаўсёды ўвайшло ў нацыянальную гісторыяграфію. А ў студзені наступнага года яго не стала: пачварная хвароба так і не выпусціла са сваіх пякельных кіпцюроў. Калі я ішоў на пахаванне, здалёк было бачна ля яго дома мноства людзей з вянкамі, а над галовамі сабраўшыхся ля ганка лунаў бела-чырвона-белы сцяг. Гэты нацыянальны сімвал быў яшчэ дзяржаўны, а адраджэнцкія пераўтварэнні здаваліся незваротнымі. Як вядома, пасля 1991 г. у беларускай навуковай і творчай інтэлігенцыі адчуваўся значны ўздым. Пачалі выходзіць з друку кніжкі і публікацыі, ў тым ліку і яго, якія да пэўнага часу існавалі толькі ў рукапісах. Гэта абнадзейвала і стымулявала творчасць і нашага земляка, жыццё якога абарвалася так нечакана.

А пазнаёміўся я з ім у пачатку шасцідзесятых, калі пасля непрацяглай хрушчоўскай адлігі наступілі замаразкі і, здавалася, канца не будзе гэтаму ідэалагічнаму застою. Генадзь Аляксандравіч, скончыўшы Маскоўскі пединстытут, вярнуўся ў Маладзечна і стаў працаваць выкладчыкам гісторыі ў адной з сярэдніх школ горада. Ён часта стаў заходзіць да мяне ў былы Дом піянераў, дзе я быў кіраўніком студыі выяўленчага мастацтва. На той час я працаваў над карцінай, прысвечанай паўстанню нарачанскіх рыбакоў у перыяд польскага панавання. Амаль з першых дзён знаёмства між намі ўсталяваліся даверлівыя сяброўскія стасункі. Спрыяла гэтаму і тое, што абодва па паходжанні вяскоўцы, з аднаго раёна, амаль суседзі, бо калі ісці нацянькі, то ад яго роднай вёскі Дамашы да маёй Літвы крыху больш за 10 км. Але галоўным чыннікам, мацаваўшым нашыя адносіны – гэта прыналежнасць да беларускасці, да каранёў свайго народа, яго гісторыі і культуры. Сустракаліся мы і ў кватэры Міколы Ермаловіча, вядомага гісторыка, які жыў у Маладзечне і таксама займаўся навуковай даследчай дзейнасцю.

Гэтае асяроддзе дапамагала мне і надалей фармавацца ў нацыянальна-патрыятычным духу, парасткі якога былі закладзены ў раннім юнацтве, асабліва ў перыяд з 1942 па 1944 гады. Калі я быў вучнем выдатнага заходнебеларускага грамадска-асветніцкага дзеяча Барыса Уладзіміравіча Кіта.

Асабліва застаюцца ў памяці сумесныя з Генадзем Аляксандравічам вандроўкі па роднай Маладзечаншчыне. Ракуцёўшчына, Ласі, Радашкавічы, Вязынка, Гарадок і многія вёскі і паселішчы, дзе ён збіраў патрэбныя яму звесткі для навуковых краязнаўчых распрацовак, а я папаўняў свае ўражанні ад прыгожых і мілых маймў сэрцу вобразаў роднай прыроды.

Вельмі прыхільна паставіўся краязнавец Г. Каханоўскі да майго твора "Выступленне Браніслава Тарашкевіча перад сялянамі Заходняй Беларусі", які стаў ужо хрэстаматыйным. Заўсёды цікавіўся маімі тэматычнымі пейзажамі, творчымі планамі. Цікавіўся справамі беларускага выяўленчага мастацтва наогул, будучы знаёмы з многімі мастакамі рэспублікі. Вельмі спагадліва ставіўся да майго асабістага жыцця, асабліва, калі давялося мне перажыць вялікае бацькоўскае гора.

Ушаноўваючы памяць аб нашым суайчынніку, мы павінны няспынна клапаціцца аб далейшым развіцці і пашырэнні беларускай нацыянальнай культуры і навукі, чаму Генадзь Каханоўскі прысвяціў усё сваё жыццё!

Кастусь ХАРАШЭВІЧ, мастак.

ЭПІСТАЛЯРНАЯ СПАДЧЫНА

Лісты Г. Каханоўскага да В. Міхасёнка

В. Міхасёнак – паэт, які працаваў настаўнікам роднай мовы на Маладзечаншчыне. Цяпер жыве ў Слуцку.

М. Улашчык – доктар гістарычных навук. Жыў у Маскве.

Дарагі браце Вячаслаў!

Віншую цябе са святам, поспехаў на новым месцы, здароўя!

Генадзь.

Прызнацца, мяне засмуцілі твае ўцёкі з Маладзечаншчыны. Такая работа плануецца. Збіраем матэрыял для калектыўнай кнігі "Маладзечанскі раён". Як бы ты тут прыгадзіўся. Мог бы дараваць Паставы твае, але ж...

Там у Слуцку жыве мой стары знаёмы Рыгор Віктаравіч Родчанка. Прывітай яго: Слуцк, Рэвалюцыйная,1, кв.53. Ён інвалід вайны. Слуцк ведае выдатна, як і родную літаратуру. Будзь з ім далікатней.

Усяго найлепшага. Пішы, дзе працуеш, дзе палюеш?

Генадзь Каханоўскі. 30.X.88 г.

Шаноўны Вячаслаў Васільевіч!

Працую над невялічкай краязнаўчай кніжачкай (вядома ж, маладзечанскай). І хацеў бы слоўца добрае сказаць пра сябе і пра іншых людзей. У прыватнасці, ці змог бы ты мне напомніць імя і прозвішча (па мужыку) той жанчыны каля былой польскай заставы на граніцы (пазней школка была там). І як тую вёсачку называць? Ты мяне туды вазіў. На гарышча лазілі. Я там некралог М. Багдановіча знайшоў. Словам, ты лепш памятаеш.

Напішы пару слоў.

З пашанай, Генадзь Каханоўскі. 23.IV.90 г.

Дарагі калега!

Дзякуй за аператыўнасць і за поўны адказ на маю просьбу!

Спачуваю, што перагружаны па школе і грамадскай працай. Але ж трэба. Усё гэта пачэсна. Радуюся, што і краязнаўства не аказалася на "перыферыі" клопатаў.

Слуцк, вядома ж, добра, але ж мне Паставы бліжэй.

Ці спрабаваў, браце, выдаць уласны зборнік паэзіі? Цяпер жа ёсць бібліятэчка "Маладосць". Можа, маладыя калегі трохі "пасунуцца" і дадуць месца даўняму руплíўцу. Варта пагаварыць з кіраўніцтвам часопіса, можа, паспрыяюць.

Усяго найлепшага! 5.V.1990 г.

Добры дзень, Вячаслаў Васільевіч!

Прачытаў я "Урокі Альгерда Абуховіча". Памылкі ёсць і істотныя, і больш, чым мне расказваў тады па тэлефоне. Больш таго, гэты матэрыял паступіў і ў "Мінскую праўду". Толькі яго апярэдзіў супрацоўнік музея Слуцкага, і яны далі матэрыял музейшчыка, а Радчанку адхілілі. Проста той матэрыял паступіў пазней.

Я раіўся ў рэдакцыях. І мне вопытныя журналісты разважылі так: паколькі матэрыял дала раёнка, то лепш было б, каб адрэагавалі на яго самі случакі, паколькі Радчанка найперш іх пакрыўдзіў, адасобіўшы Слуцк ад усёй Беларусі. Ды і ў пачатку публікацыі закралася памылка, нібыта католікам даюць два імёны: адно каталіцкае, а другое праваслаўнае. Тут трэба проста пагаварыць са старымі каталікамі, і яны скажуць, што імёны даюцца пры нараджэнні і пры біжмаванні. І абодва каталіцкія.

Я пра ўсё не буду пісаць, бо гэта вельмі зразумела.

Я ж, напэўна, прыслухаюся парады журналістаў і параю В. В. Міхасёнку, як случаку, выказацца ў цэнтральным друку. Магчыма далучыцца яшчэ хто з настаўнікаў. Пастараюся напісаць вельмі тактоўна, без лішніх эмоцый і нагрувашчванняў.

Нядаўна быў на Гродзеншчыне. Там справы складаней: каталікі ідуць сцяной на праваслаўных, а тыя на католікаў. Мусіць гэта яшчэ страшней, чым "ЧП раённага маштабу" Радчанкі. Каму там і як займацца краязнаўствам?

Яшчэ раз заклікаю да тактоўнасці і трымацца чалавечай этыкі.

Поспехаў і настаўніцкай працы!

З павагай, Генадзь Каханоўскі. 25.VIII.90 г.

P.S. Пакажы гэты лісток рэкламы настаўнікам, можа, замовяць у слуцкай кнігарні.

Дарагі Вячаслаў Васільевіч!

Віншую цябе з юбілеем, з пераваламда новай фазы жыцця, калі даводзіцца рабіць ва ўсім падрахункі, калі чалавек задумваецца, для чаго ён жыў. Вось я і жадаю, каб гэтыя падрахункі былі багатыя, плённыя дзеля карысці беларускага народа!

Моцнага здароўя!

Генадзь Каханоўскі. 12.I.1991.

Дарагі Вячаслаў Васільевіч!

Сардэчна вітаю з Новым годам і Днём нараджэння, поспехаў у працы, у творчасці і моцнага здароўя, каб жыў стойкі, як гэты дуб!

Генадзь Каханоўскі.

P.S. Я выбраны старшынёй краязнаўчай камісіі ў Фондзе культуры, увёў у сваю камісію і цябе, будзем засядаць 15.I. у 17-00 у Траецкім прадмесці (Старажоўская, 5), трэці паверх. Уведзены ў абл. Савет т-ва аховы помнікаў гіст. і культ. Што датычыць кнігі, то яна ў тоўстых вокладках ніколі не выходзіла. То быў абман аўтара і чытачоў. І яшчэ адно, што ў цябе напісана пра М. Багдановіча (вершы, допісы і г. д.)?

Магіла Генадзя Каханоўскага.

Лісты М. Улашчыка да Г. Каханоўскага

Дарагі Генадзь Аляксандравіч!

Лічу бясспрэчным, што калі Вы мяркуеце пісаць манаграфічную працу, то на яе трэба глядзець як на дысертацыйную.

Якую браць тэму? На адлегласці гэта пагодзіць цяжка, але толькі магу сказаць, што жывучы ў Маладзечне і пэўна не маючы магчымасці на месяцы выязджаць у розныя гарады на працу ў архівах, трэба браць тэму, якую можна распрацаваць у асноўным па апублікаваных крыніцах. Выходзячы з такіх меркаванняў мне здаецца, што Вам або трэба ўзяць тэму аб семінарыях у самым шырокім сэнсе, г. з. разглядаючы зараз усю сістэму асветы на Беларусі ў нейкі пэўны час, ці вызначыць тэму з гісторыі гарадоў Беларусі XVI ст. (у тым аспекце, які не закрануў Капыскі). У першым выпадку Вы маеце вельмі багаты архіўны фонд папячыцеля Віленскай акругі у Цэнтральным гіст. архіве ў Вільні, у другім – апублікаваныя матэрыялы ў серыі "Акты Виленской комиссии" і іншых выданн. Думаю, што ТБШ кранаць не варта.

Калі ў Вас ёсць магчымасць працаваць больш-менш доўгі час у Мінскім архіве, то ёсць вельмі цікавая тэма – дослед аб Радзівілаўскім архіве, у прыватнасці аб яго складзе, бо маючы так багаты архіў ніхто з даследчыкаў не ведае ў поўнай меры яго складу.

Наогул не спяшаецеся з вызначэннем тэмы. Гэта трэба прадумаць вельмі ўважліва. Можа ў Вас ёсць больш канкрэтна звыш таго, што Вы напісалі.

15.VI.70 г. Улашчык

Дарагі Генадзь Аляксандравіч!

Дзякуй Вам за кнігу. Я нават не ведаў, што яна выйшла, а покуль бы прасіў, то і дастаць праз Мінск было б, пэўна, немагчыма. Жучкевіч да гэтага (прынамсі, было так нядаўна) часу ходзіць у рэдакцыю, маючы намер абвергнуць мяне, даказаць, што я ў тапаніміцы нічога не разумею. Але і мая рэцэнзія не надта пайшла на карысць. Усе дэфекты навучання ў нашых інстытутах ці ун-тах так і лезуць з яго новай кнігі. Ён такі ж нават і не прабаваў праглядзець паказнікі розных археаграфічных выданняў, натуральнае чалавечае прозвішча ў яго Іваноў, і таму, напрыклад, назву Петрыкаў ён выводзіць ад прозвішча Петрыкаў (гэта зусім упэўнена), а не ведае, што Петрыкаў у не надта нават старых крыніцах зваўся Петрыкавічы і г.д. Да яго не дайшло, што тапаніміст павінен быць моваведам з шырокім кругаглядам, інакш заўсёды будзе не майстрам, алё партачом. Пра гэту кнігу пісаць нічога не буду, каб не мела выгляду людаедства, але наогул каму-небудзь варта было б адзначыць.

Пра Вашу тэму, пра педагогіку і грамадскія падзеі. Я скончыў кнігу пад назваю "Нарысы па археаграфіі і крыніцазнаўству гісторыі Беларусі феадальнага часу" і мне, кажучы пра дзейнасць Віленскай камісіі, давялося крануць тых, хто ўзначальваў камісію, якія вымаганні былі адносна гэтай установы, часткова крануць публіцыстыку. Думаю, што і Вам, кажучы пра семінарыі, проста неабходна будзе звярнуцца да тых асоб, якія ўзначальвалі на Беларусі палітыку, у першую чаргу Мураўёва з усімі яго дакументамі (вялікая колькасць яго "Запісак" знайходзіцца ў Цэнтр. арх. у Ленінградзе, у фондзе Заходніх камітэтаў), затым Карнілава, які ўзначальваў школьную палітыку і надрукаваў некалькі кніг, у тым ліку і пра Мураўёва, варта будзе крануць Мілавідава, што многа пісаў і пра асвету на Беларусі. Наогул, я так і разумею, што праца Ваша ў асноўным будзе не педагагічная, а гістарычная.

Жадаю поспехаў у рабоце. У мяне гэты год цяжкі, адпачынку покуль няма і невядома, калі буду яго мець, а адпачыць было б трэба.

22.VII.70 г. Улашчык.

Дарагі Генадзь Аляксандравіч!

Дзякуй Вам за харошы сардэчны артыкул. Не заўсёды ў жыцці даводзіцца чытаць пра сябе такое.

Гадавіну тут справілі добра. З Мінску прыехала сястра, былі Бяльковічы, Аляксеевы. Незадоўга да таго я ездзіў у Вільню. Там адчуваў сябе вельмі добра, але прыехаўшы, лёг і ляжаў амаль да самага свайго дню, калі ўзняўся і зноў стаў у добрым стане.

Некалькі пра краязнаўства. У свой час, у 1936-1937 г.г., будучы ў Ульянаўску, я запісаў па памяці ўсю краязнаўчую дзейнасць ва ўн-це. Зараз гэтыя сшыткі знаходзяцца ў Аддзеле рукапісаў Бібліятэкі АН. Першы краязнаўчы паход (наш, самастойны) быў нешта ў кастрычніку 1925 г., калі мы з Шутавым знайшлі Банцараўскае гарадзішча. Другі – летам 1926 г., ізноў удвух з Шутавым два тыдні хадзілі па ніжняй Свіслачы. Самы эфектны быў 1927 г. У гэтым годзе была арганізавана Вялікая комплексная экспедыцыя на Тураўшчыну. Удзел прымала нешта больш за 20 чалавек, сярод іх П. Бузук, батанік Збіткоўскі і (здаецца) Сербаў.

Ідэю паехаць на Тураўшчыну падказаў я. А прычына была такая. У 1911 г. мой брат скончыў лясную школу ў Вяляцічах. Гэта была падзея надзвычайная не толькі для нашай сям'і, але для ўсяе ваколіцы, бо раней вышай чым настаўнік ці тэлеграфіст ніхто не выбіраўся. Брата прызначылі на работу ў Азяраны каля Турава. Там ён прабыў да пачатку першай вайны. Успаміны брата пра Палессе, пра тыя бязмежныя лясы, пра асабліва быт палешукоў, пра старасвецкі Тураў выклікалі ў мяне вялікае жаданне пабачыць усё гэта. Калі вызначалася месца куды паехаць, я выказаўся за Тураўшчыну, і гэта ідэя спадабалася ўсім. Першага мая 1927 г. мы з Юзікам Бараноўскім у якасці паслоў прыехалі ў акруговы горад Мазыр, нас адразу прыняў старшыня акруговага выканкому і, не пярэчачы, абяцаў даць 400 рублёў, з абавязкам, што напісаную пра Тураўшчыну кнігу надрукуем у Мазыры. Наступная экспедыцыя 1928 г. была на Полачыну, але яна ужо не мела такога размаху, як Тураўская.

21.II.1981 г. Улашчык.

Дарагі Генадзь Аляксандравіч!

Вярнуўся дамоў тры дні назад. Троха парэпаравалі, але наогул вынікі будуць відаць праз месяц ці больш. Спадзявацца на што-небудзь добрае не трэба, бо з аднаго боку хвароба (яна сталая – хворая печань), з другога ўзрост.

Адносна Шнаркевіча. Калі я падараваў яму сваю першую кнігу, то зрабіў надпіс, што ніхто не зрабіў у маім духоўным жыцці такога ўплыву, як ён. І гэта праўда. Але быў ён у нас настаўнікам нешта з канца 1919 году да вясны (18.ІП.1920 г. ён выводзіў нас на дэманстрацыю). Прыватна мы з ім ніколі не гаварылі, толькі на ўроках, я нават да 1931 г. не ведаў яго прозвішча, і назваў яго другі выкладчык-беларус Гурскі Міхась, які пасля быў дырэктарам тэатру (зараз Купалаўскага), калі мы разам плылі Вяткаю.

Я думаю, што пры такой беднасці можна толькі напісаць пра тую школу, калі настаўнікі былі дарэвалюцыйныя, і што стала, калі прыйшоў Шнаркевіч.

Калі змагу, то ў канцы ліпеня прыеду ў Мінск да сястры, а пасля (калі выйдзе), то ў новы творчы дом.

29 мая 1986 Улашчык.

КУФЭРАК № 13

Адказны за падрыхтоўку матэрыялаў Міхась Казлоўскі.

У падрыхтоўцы "Куфэрка" прымалі ўдзел Таіса Трафімава, Алесь Капуцкі, Анатоль Акулік.